

Szülők és iskola

Egy 2001-ben folyó, hat kistérségre kiterjedő vizsgálatban általános iskolákat vizsgáltunk az iskolai hátrány és eredményesség összetevőinek feltárása céljából.¹ A vizsgálat során 779 szülőt is felkerestünk annak érdekében, hogy feltárjuk az iskolához, tanuláshoz való viszonyukat.² A szülők szerepe az iskolázás alakulásában sokrétű: a családi háttér befolyásolja a gyermek fejlődésének, szocializációjának egészét, a rendelkezésre álló anyagi és kulturális tőkét, az iskolához, tanuláshoz való attitűdöket, de döntő szerepük van az iskolázási stratégia kialakításában, döntések meghozatalában is. Az alábbiakban ezek közül azokat vizsgáltuk, amelyekre az említett vizsgálat adatai lehetőséget adtak: a családi háttérrel a szülői iskolázottság és foglalkoztatottság jellemzőinek segítségével, s az iskolához és tanuláshoz való viszonyukat a kérdőívre adott válaszaik segítségével.

A család hatása mindenekelőtt a *családi társadalmi-kulturális háttér*en keresztül érvényesül. Vizsgálatunkban a kérdőívre válaszoló apák 17 százaléka 8 általánost vagy annál kevesebbet végzett, legnagyobb arányban szakmunkásképzőt, egynegyedük középiskolát, s 8,2 százalékuk felsőfokú intézményt. Az iskolázottság tekintetében is jelentős különbségek vannak az egyes települések között: az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező apák legnagyobb arányban az 1000 főnél kisebb településeken élnek. A szakmunkásképzőt végzettek aránya az 1–5 ezer közötti településeken volt a legjelentősebb. Középfokú és felsőfokú végzettséggel egyaránt a városiak, köztük is a salgótarjániak rendelkeznek a legnagyobb arányban. Az apák között az inaktívak aránya 25,3 százalék, az aktívaké 74,7 százalék. Köztük az alkalmazottak aránya a legjelentősebb (58 százalék), a vállalkozók, nyugdíjasok és munkanélküliek aránya közel hasonló arányban fordul elő a válaszok összességében.

A tanulók többsége (80 százalék) édes szüleivel nevelkedik, 20 százalékuk másképp: édesanyjukkal, vagy édes és nevelőszülővel. A családszerkezet alakulását befolyásolja a településméret: a teljes családban, az édes szülőkkel nevelkedő gyerekek a legnagyobb arányban a kisvárosokban és kisebb településeken tanuló gyerekek között fordultak elő, a legkevésbé pedig a 10 ezer lakos feletti városi gyerekek körében.

1. tábla: Ki neveli a gyereket? (településméret szerinti megoszlás, %)

	<1 ezer N=305	1-2 ezer N=126	2-5 ezer N=161	5-10 ezer N=55	>10 ezer N=126	Átlag N=776
Édesszülők együtt	81,3	81,0	82,0	89,1	73,4	81,0
Édesanya egyedül	9,5	14,3	8,7	1,8	17,5	10,9
Édesanya + nevelőapa	5,6	0,8	5,6	7,3	4,3	4,7
Más	2,6	0,8	2,4	-	-	1,7
Együtt	100	100	100	100	100	100

A szülők iskolához, tanuláshoz való viszonyának, s a szülői részvételnek az iskola oldaláról nézve is nagyon jelentős szerepe van, többnyire fontos faktorát jelentik az iskolai eredményességeknek. Az *iskolához, tanuláshoz való viszony* a szülők részéről szintén nagyon fontos összetevő.

1 Az iskolai hátrány összetevői c., az Országos Közoktatási Intézetben folyó vizsgálat az alábbi kistérségekre terjedt ki: csengeri, edelényi, makói, salgótarjáni, celledömölki, tapolcai. Az adatfelvételt a TÁRKI végezte.

2 A vizsgálatba került általános iskolák közt minden második iskola 8. osztályos tanulóit és szüleit kérdeztük meg a vizsgált kistérségeken belül.

vője a tanulmányi eredményességnek. Ezt több dolog mentén vizsgáltuk: az iskolával szembeni elvárások alakulásával, a tanulásban nyújtott segítséggel, a tanulói eredményekről való tudakozódással és a szülői értekezletre való járással, valamint a továbbtanulással kapcsolatos elképzelésekkel.

Az iskolához való viszonyt mindenekelőtt befolyásolják az *iskolával szembeni elvárások*. Megkérdeztük mind az igazgatókat, mind a szülőket arról, hogy megítélésük szerint mi tartozik inkább az iskola feladatai közé, néhány megadott dolog közül. Az igazgatók és a szülők válaszai között lényeges eltérés négy kérdésben tapasztaltunk a 8 közül: az iskolaigazgatók nagyobb súlyt helyeztek a tanulás iránti kedv felkeltésére, náluk csak ezt követte az ismeretátadás, és hogy megállják a helyüket a későbbiek során. A szülőknek ezzel szemben az iskola ismeretátadó funkciója került az első helyre, ezt követte a hosszabb távú hatás (megállják a helyüket), a tanulás iránti kedv felkeltését jóval kevésbé érezték fontosnak. Az igazgatók az előbbieken túlmenően még fontosnak érezték a viselkedést, ezt azonban a szülők az utolsó helyre helyezték, sokkal inkább igényelnének az iskolától segítséget a pályaválasztás terén. Úgy tűnik, összességében a szülők iskolával szembeni elvárásai jóval konkrétabbak, mint az igazgatóké: a szülők az ismeretátadás mellett elvárják az írni-olvasni tanítást, a pályaválasztásban a segítséget, és végső soron azt, hogy gyermekeik megállják hosszabb távon a helyüket. Az igazgatók inkább az élethosszig tartó tanulást megalapozó motiválást tartják fontosnak és a viselkedésformálást.

2. tábla: Az iskola feladatainak megítélése az egyes szülőcsoportokban az apa iskolázottsága alapján (említések %-a)

	8 ált. N=128*	Szadm N=372*	Szülők Középisk N=196*	Ffok N=63*	Átlag N=759*	Igazgatók N=107
Írni, olvasni, számolni tanítson	62,5	52,6	40,0	36,5	49,7	46,7
A legfontosabb ismereteket tanítsa	59,0	57,1	72,0	72,0	64,8	61,7
Megállják a helyüket az életben	73,1	65,9	66,9	59,5	63,1	54,2
Tanulás iránti vágy felkeltése	39,2	60,9	70,8	86,8	55,5	79,4
Rendesen viselkedjenek	16,3	8,8	14,3	12,1	10,7	30,8
Pályaválasztásban segítsen	37,0	36,8	32,8	29,3	32,2	15,9
Szadmát tanítson	12,9	6,5	2,9	-	5,9	
Más	-	1,8	0,6	1,7	1,2	10,3

* Ugyanezek az N-értékek érvényesek a többi táblázatban.

Jelentős azonban a különbség a szülők válaszai között: az apa iskolázottsága szerinti bontásban vizsgálva kitűnik, hogy egyes szülőcsoportok ezen belül ténylegesen mire helyezik a hangsúlyt, s hogy milyen távolságra helyezkednek el az igazgatói-iskolai elvárásoktól. Az alacsonyabb iskolázottsággal jellemezhető csoportok a helytállást tették az első helyre, ezt követően az írni-olvasni tanulást és a legfontosabb ismeretek átadását, a szakmunkás végzettségű apák számára is a későbbi helytállás a legfontosabb, de kevésbé kiugróan, s ezt a tanulás iránti vágy felkeltése és az ismeretátadás követi. A középiskolát végzett apák számára az ismeretátadás a legfontosabb, ezt követi a tanulás iránti vágy felkeltése és a helytállás, végül a felsőfokú végzettséggel rendelkező apák azok, akik a tanulás iránti vágy felkeltését neveztek meg, méghozzá kiugró arányban, s ezt követően az ismeretátadást. A pályaválasztás segítése, a viselkedés taní-

tása, valamint a szakma megtanítása diplomás szülők számára jóval kevésbé bizonyultak fontos céloknak, mint az alacsony iskolázottságú szülők számára. Tulajdonképpen más iskola-, más tanuláskonceptió sejlik fel a különbségek mögött: egyfelől az életre való felkészítés az alapkészségek és alapismeretek elsajátítása révén, végérvényes tudáskészlet megszerzésének az igényével, segítve a pályaválasztás és a szocializáció folyamatát is. Ezzel látszik szemben állni egy tudatosabb iskolázási stratégia, amely kevesebb konkrét, végleges ismeret elsajátítását várja el, inkább a tartós, élethosszig tartó tanulás feltételét jelentő kíváncsiság felkeltését reméli az iskolától, s kevesebb segítséget igényel az iskolázottsággal kapcsolatos döntések meghozatalánál. Az iskolázási stratégiák vélhetően nagyban a fentiek mentén alakulnak ténylegesen is.

Magában az iskolázási folyamatban nem kevésbé fontos pontokon lehet döntő a szülők szerepe. Az első, iskolázást jelentős mértékben meghatározó döntés az *iskolaválasztás*. Az oktatási törvény által lehetővé tett szabad iskolaválasztás lehetőségével kevés szülő él vagy tud élni: a gyerekek túlnyomó többsége a körzetéhez tartozó általános iskolába jár (87,1 százalék), valamivel több, mint egytizedük azonban nem (12,0 százalék). Ennek eldöntésében láthatóan a szülői döntésnek van nagy szerepe: nem körzeti iskolába járó tanuló inkább fordul elő ott, ahol az apa diplomás (itt a gyerekek közel negyede körzeten kívüli iskolába jár), mint ott, ahol középiskolainál alacsonyabb végzettséggel rendelkezik (az általános iskolai végzettséggel rendelkező apák gyerekeinek 5,4 százaléka, a szakmunkás apák 9,7 százaléka jár körzeten kívüli iskolába). Az iskolaválasztás eleve nem minden esetben reális lehetőség (kisebb településeken, ahol csak egy iskola van a környéken) – a szülők egynegyedére nézve volt igaz, hogy nem volt választási lehetőségük, sokan más kényszer (közelség) hatása alatt döntöttek, csak egyharmad arányban mondták, hogy saját döntésük eredménye a jelenlegi iskola választása. Az iskolaválasztás a felsőfokú végzett szülők körében jellemző elsősorban, akiknek több, mint fele esetében választotta ezt az utat, az alacsony iskolázottsággal rendelkező szülők esetében ez ritka, ők jóval gyakrabban mondták, hogy a közelség okán került az iskolába a gyerek, ill. hogy egyáltalán nem választhattak (együtt 70,1 százalék).

3. tábla: Választhatott-e általános iskolát? (%)

	8 ált.	Szakmunk.	Középkisk.	Felsőfok	Átlag
Nem választhatta	28,2	27,4	17,7	20,6	24,5
Így döntöttek	17,7	31,3	44,3	52,4	34,1
Ez volt a legközelebb	41,9	32,6	26,6	15,9	31,2
Testvér is idejár	11,3	7,9	10,9	6,3	9,1
Más ok miatt	0,8	0,8	0,5	4,8	0,9
Együtt	100	100	100	100	100

A másik tényező, amelyben a szülők támogatásának szerepe lehet, a *tanulásban nyújtott segítség*. Ennek több formája lehet – a különóra járatástól a személyes segítségnyújtásig, itt csak az utóbbira kérdeztünk rá. A tanulásban a szülők többsége (69,4 százaléka) nyújt rendszeres segítséget a gyerekének, egyharmada (30,5 százalék) azonban nem. Rendszeresen kevés családban segítenek a szülők, többségük inkább csak akkor, ha szükség van rá. A legtöbb segítséget általában az értelmiségi szülők biztosítják a gyerekeik számára, szükség szerinti segítségre a középfokú végzettséggel rendelkező apák gyerekei számíthatnak. A 8 általánost vagy annál kevesebbet végzett szülők jelentős arányban azonban úgy látták, hogy nem tudnak segíteni gyermeküknek a tanulásban.

4. tábla: Segít-e gyerekének a tanulásban? (%)

	8 ált.	Szaktun.	Középsk.	Felsőfok	Átlag
Igen, rendszeresen	3,9	7,8	7,7	11,1	7,3
Néha, ha szükséges	50,4	59,6	72,3	63,5	62,1
Nem tudok	29,5	14,6	5,6	3,2	13,7
Nincs rá szükség	16,3	18,1	14,4	22,2	16,8
Összes	100	100	100	100	100

A gyermek tanulmányi eredményéről a szülők többsége naponta *tájékozódik*, egyötödük hetente, ennél ritkábban csak elvétve. A leggyakrabban az értelmiségi szülők tudakozódnak (naponta 87,3 százalékuk, hetente 6,3 százalékuk), az alacsony iskolázottságú szülők jóval ritkábban (naponta 56,6 százalékuk, hetente 25,6 százalékuk). A szülők többségben általában az ellenőrzőből és a gyerek elmondása alapján tudakozódnak elsősorban a gyerek tanulmányi haladásáról, ezeket egészítik ki az osztályfőnöki értekezleten, fogadóórán szerzett ismeretekkel. Erősen eltér azonban ezen belül két modell az apa iskolázottsága szerint: középfokú végzettséggel vagy afeletti végzettséggel rendelkező apák családjában a gyermek maga az legfontosabb információforrás, a szaktunás vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkező szülői családokban az ellenőrző.

5. tábla: Honnan értesül a gyerek tanulmányi előmeneteléről? (említések százaléka)

	8 ált.	Szaktun.	Középsk.	Felsőfok	Átlag
Ellenőrzőből	75,8	75,8	71,4	60,3	73,4
Gyerek elmondja	56,3	67,7	83,7	76,2	70,6
Osztályfőnöki értekezleten	27,3	25,0	17,3	17,5	22,8
Tanároktól fogadóórán	4,7	6,5	3,1	-	4,7
Bizonyítványból	14,1	9,7	7,1	7,9	9,6
Máshonnan	0,8	0,8	0,5	-	0,7

Az *iskolával való kapcsolat* különböző lehetőségeivel inkább élnek az értelmiségi szülők: jóval gyakrabban járnak szülői értekezletre, fogadóóra és iskolai ünnepségre vagy más rendezvényre, mint a nem értelmiségi szülők. A középfokú végzettséggel rendelkező szülők hasonló gyakorisággal élnek ezekkel, míg az alacsony iskolázottságú szülők jóval kevésbé.

6. tábla: Milyen gyakran megy el az alábbiakra? (gyakran választ adók, %)

	8 ált.	Szaktun.	Középsk.	Felsőfok	Átlag
Szülői értekezlet	69,5	86,9	88,8	93,7	85,1
Fogadóóra	14,8	21,8	20,0	25,0	19,5
Isk. rendezvény	45,0	53,0	50,0	66,7	51,7
Isk. ünnepség	49,6	60,3	58,7	68,3	59,0

Arra a kérdésre, hogy elmenne-e egyéb programokra az iskolába, a szülők igen nyitottan bizonyultak: iskolai rendezvényre, szülői találkozóra és kirándulásra kisebb részük most is eljár, de többségük szívesen elmenne az összes kért programra, különösen szülői tanács-

adásra, szülői találkozóra, de kirándulásra is. Míg a „most is elmegyek” válasz az értelmiségi szülők körében volt gyakori, s az alacsony iskolázottságúak körében a legritkább, addig a lehetőség iránti nyitottság éppen az utóbbiak körében bizonyult a legnagyobbak. Hogy ennek ellenére miért nem élnek ezekkel a lehetőségekkel, arra két lehetséges magyarázat adódik: a lehetőség, vagy az információ hiánya. Elképzelhető, hogy ilyesmire nincs is lehetőség a gyermek iskolájában (a család lakóhelyén), de az is, hogy ha van is, a szülők nem minden csoportja informálódik ezekről egyformán.

7. tábla: *Elmenne-e az alábbiakra? (%)*

	8 ált.	Szaktun.	Középis.	Felsőfok	Átlag
Iskolai rendezvényre					
Most is elmegyek	33,6	57,5	58,5	69,4	54,1
Szívesen elmennék	48,4	36,8	28,7	27,4	36,3
Szülői találkozóra					
Most is elmegyek	9,4	15,7	17,9	25,4	15,5
Szívesen elmennék	75,8	68,3	63,6	47,6	66,4
Szülői tanácsadásra					
Most is elmegyek	2,4	6,5	5,6	11,1	5,9
Szívesen elmennék	78,0	77,5	71,3	58,7	74,3
Iskolai kirándulásra					
Most is elmegyek	7,0	15,3	13,1	25,4	13,8
Szívesen elmennék	68,8	59,7	59,7	41,3	59,4

A szülőktől megkérdeztük gyermekük *középfokú továbbtanulásával* kapcsolatos véleményüket is. Arra a kérdésre, hogy hol érdemes a leginkább továbbtanulni, a szülők többsége a szakközépiszkolát nevezte meg (56,2 százalék), jóval kisebb arányban a gimnáziumot (23,4 százalék, többségében értelmiségi szülő), legkevésbé a szakiskolát (6,5 százalék), 13,9 százalék szerint pedig nincs jelentősége annak, hogy hol tanul a gyerek. Arra a kérdésre, hogy hol taníttatná szívesen leginkább gyermeküket, a szülők legnagyobb arányban a szakközépiszkolát neveztek meg, egyharmaduk a gimnáziumot, és 10 százalékuk a szaktunskásképzőt. A gyerekek tényleges továbbtanulása ettől némileg eltér: bár egyharmaduk – hasonlóan a vágyakhoz – gimnáziumba megy, szakközépiszkolába jóval kisebb arányban mennek a vágyottnál, szaktunskásképzőbe viszont jóval nagyobb, közel egynegyed arányban. A szülők kb. 11 százaléka kényszerül kompromisszum kötésére: általában azért, mert bár szívesen szakközépiszkolában taníttatná tovább gyermeküket, a gyerek mégis szakiskolában fog továbbtanulni. A vágyott és a tényleges továbbtanulási irány viszonylag kicsi a felsőfokú vagy középiszkolai végzettséggel rendelkező szülők esetében (5–5 százalék), ennél jelentősebb mértékben a 8 általánost és szaktunskásképzőt végzett apák esetében tér el egymástól: a szaktunskás-bizonyítvánnyal rendelkező apák várhatóan 11,3 százalékkal kisebb arányban tudják szakközépiszkolába írni gyermeküket, mint ahogyan szeretnék, a 8 általánost végzetek esetében a különbség 19 százalék.

A gyerekek *középiszkola utáni sorsáról* a szülők tekintélyes részének még nincs véleménye, mindez a 8.-os tanulók esetében még távolinak látszik. A továbbtanulás az értelmiségi szülők gyermekeinek háromnegyede esetében ennek ellenére eldöntöttnek látszik, valószínű a középiszkolát végzett apák gyerekeinek jövőjét tekintve is. A másik póluson lévő szülők körében

nem azért jóval csekélyebb a továbbtanulást valószínűsítő szülők aránya, mivel eleve más utat képzelnek el gyermekük számára, hanem azért, mert jelentős arányban nincs erről elképzelésük.

8. tábla: Gyermek várhatóan hol fog továbbtanulni? És hol taníttatná tovább szíve szerint? (%)

	Szíve szerint				Várhatóan			
	8 ált.	Szaktun. K.	Középsk.	Felsőfok	8 ált.	Szaktun. K.	Középsk.	Felsőfok
Gimnáziumban	17,8	25,7	37,3	65,1	13,9	24,6	36,7	68,3
Szakközéiskolában	55,0	62,7	57,5	33,3	36,1	51,4	52,6	28,6
Szakisiskolában	25,6	11,6	4,1		47,5	23,8	9,7	3,2
Egyéb	1,6		1,0	1,6	2,4	0,3	1,0	-
Együtt	100	100	100	100	100	100	100	100

9. tábla: Közéiskola után a gyerek jövője (%)

	8 ált.	Szaktun. K.	Középsk.	Felsőfok	Átlag
Továbbtanul	27,6	45,8	60,3	72,6	48,5
Dolgozni fog	15,0	12,2	6,9	6,5	10,9
Tanul és dolgozik	4,7	6,7	6,9	6,5	6,2
Otthon marad	-	-	0,5	-	0,1
Nem tudja	40,2	31,1	23,3	12,9	29,0
Nem megy közéiskolába	12,6	4,2	2,1	1,6	5,3
Együtt	100	100	100	100	100

A fentiek alapján *összességében* úgy tűnik, jelentős különbség van iskolázottság szerinti összetétel mentén vizsgálva a szülők között az iskolához való viszonyban: a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők kevésbé konkrét elvárásokat fogalmaznak meg az iskolával kapcsolatban, s bár elvárásaikban közelebb esnek az iskolai elvárásokhoz, mégsem bízzák gyermekük pályafutását az iskolára, mivel saját elképzeléssel rendelkeznek, és ezt több módon igyekeznek elő is segíteni – végső soron a továbbtanulásnál a kedvezőbb irányok felé jó eséllyel terelik gyermekeiket. Az alacsonyabb iskolázottságú és kisebb településeken élő szülők bár távolabb esnek az iskola világtól, tulajdonképpen többet bíznak az iskolára annak következtében, hogy kevésbé tudatosak iskolázási stratégiáikban, kevesebb segítséget és figyelmet nyújtanak gyermekük számára a tanulásban, kevésbé szoros az iskolával való kapcsolatuk. S bár nyitottak az iskola irányában (látogatják a szülői értekezletet, az iskolai rendezvényeket, ünnepségeket, sőt szívesen vennének részt más foglalkozásokon is), végeredményben, ha van is elképzelésük gyermekük pályafutásáról, mégis inkább kényszerülnek kompromisszum kötésére.

Imre Anna

